

વૈકલ્પિક તકરાર નિવારણ ધારો, ૧૯૯૬

સામાન્ય હકીકતો:

- આ કાયદો ૯ નવેમ્બર ૧૯૯૫ ના રોજ અમલમાં આવ્યો.
- તે સમગ્ર ભારત માં વિસ્તરે છે અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન અથવા, જેમ બને તેમ, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી સમાધાન ને પણ લાગુ પડ છે.
- કુલ પ્રકરણ- ૧૦ અને ભાગ - ૪
- કુલ કલમો- ૮૬ અને ૭ અનુસૂચિ

પરિચય:

જ્યારે યુનાઈટેડ નેશન્સ કમિશન ઓન ઇન્ટરનેશનલ ટ્રેડ લો (UNCITRAL) 1985માં ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન પર UNCITRAL મોડલ લો અપનાવ્યો છે; અને જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રની જનરલ એસેમ્બલીએ ભલામણ કરી છે કે તમામ દેશો આપે આર્બિટ્રેશન કાયદાની એકરૂપતાની ઇચ્છનીયતાને ધ્યાનમાં રાખીને, આ મોડલ કાયદાને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લેવું પ્રક્રિયાઓ અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન પ્રેક્ટિસની ચોક્કસ જરૂરિયાતો; અને જ્યારે UNCITRAL એ 1980 માં UNCITRAL સમાધાન નિયમો અપનાવ્યા છે; અને જ્યારે યુનાઈટેડ નેશન્સ જનરલ એસેમ્બલીએ જણાવ્યું હતું કે તેનો ઉપયોગ કરવાની ભલામણ કરી છે આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી સંબંધો અને પક્ષકારોના સંદર્ભમાં વિવાદ ઊભો થાય તેવા કિસ્સાઓમાં નિયમો સમાધાનનો આશરો લઈને તે વિવાદનું સૌહાર્દપૂર્ણ સમાધાન શોધો; અને જ્યારે કથિત મોડલ કાયદો અને નિયમો એ ની સ્થાપનામાં મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપે છે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ઉદ્ભવતા વિવાદોના ન્યાયી અને કાર્યક્ષમ સમાધાન માટે એકીકૃત કાનૂની માળખું વ્યાપારી સંબંધો; અને જ્યારે લવાદ અને સમાધાનને ધ્યાનમાં લઈને કાયદો બનાવવો તે યોગ્ય છે ઉપરોક્ત મોડલ કાયદો અને નિયમો;

વૈકલ્પિક તકરાર નિવારણ ધારો, ૧૯૯૬ નો ઇતિહાસ

ભારતમાં બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન, ઘણા કાયદાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને ભારતના વહીવટમાં ધરખમ ફેરફાર આવ્યા હતા. 1772 માં, અદાલતોને પક્ષકારોની વિનંતી પર અથવા તેના પોતાના વિવેકબુદ્ધિથી વિવાદોને આર્બિટ્રેશનમાં સંદર્ભિત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. 1899માં ભારતીય લવાદ અધિનિયમ, 1899 ભારતમાં વૈકલ્પિક વિવાદ મિકેનિઝમને અસર કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદો અંગ્રેજી કાયદા પર આધારિત હતો. પછી 1908 માં, CPC માં ફરીથી સુધારો કરવામાં આવ્યો અને સેક્સ શેડ્યૂલ સાથેની કલમ 89 એ વિવાદોને ADR મિકેનિઝમને સંદર્ભિત કરવાની વિશાળ સત્તાઓ અદાલતોને આપી. ત્યાર બાદ, ભારતીય લવાદ અધિનિયમ, 1899 અને કલમ 89, સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, 1908ના બીજા શિડ્યુલ સાથે વાંચવામાં આવેલ આર્બિટ્રેશન સાથે વ્યવહાર કરવા માટેના બે અસરકારક કાયદા હતા.

ત્યારબાદ, 1937માં જીનીવા કન્વેન્શન પર ભારત દ્વારા હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા અને તેને અપનાવવામાં આવ્યા અને આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) એક્ટ, 1937ના રૂપમાં એક સમાંતર કાયદો રજૂ કરવામાં આવ્યો. 1940માં ભારતીય આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1899 અને સીપીસીના બીજા શેડ્યૂલ સાથે કલમ 89 આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1940 દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેના સ્થાને મૂકવામાં આવ્યું હતું. સ્થાનિક સ્તરે પંચાયતો ભારતમાં ગામડાઓમાં વિવાદોને ઉકેલવામાં ખૂબ જ અસરકારક હતી. વિદેશી પુરસ્કારોના અમલ માટે આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) અધિનિયમ, 1937 અને એડીઆર મિકેનિઝમના વિવાદોને સંદર્ભિત કરવા માટે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1940 હાલમાં ભારતમાં અમલમાં છે. ત્યારબાદ 1961માં, ભારત ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન પર હસ્તાક્ષર કરનાર બન્યું અને ફોરેન એવોર્ડ (માન્યતા અને સંમેલન) એક્ટ, 1961 ઘડવામાં આવ્યો.

1981માં, M/S ગુરુ નાનક ફાઉન્ડેશન વિ. રતન સિંઘ એન્ડ સન્સમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1940ને અવતરિત પેસેજમાં વર્ણવ્યું હતું. તે અવલોકન કરે છે કે "અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી જે રીતે હાથ ધરવામાં આવે છે અને અપવાદ વિના અદાલતોમાં પડકારવામાં આવે છે, તેણે વકીલોને હસાવ્યા અને કાયદાકીય ફિલસૂફીને રડ્યા. અનુભવ શો અને કાયદાના અહેવાલો પૂરતા પ્રમાણમાં સાક્ષી આપે છે કે અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી અત્યંત ટેકનિકલ બની ગઈ છે અને દરેક તબક્કે

અવિચારી લોકોને કાનૂની જાળ પૂરી પાડે છે. 1985 માં, UNCITRAL મોડલ કાયદો અપનાવવામાં આવ્યો હતો અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી પર ભારત દ્વારા તેના પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા. 1996 માં, આખરે આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) એક્ટ, 1937; આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1940 અને વિદેશી પુરસ્કાર (માન્યતા અને સંમેલન) અધિનિયમ, 1961 ને રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને UNCITRAL મોડલ કાયદાને અનુસરીને કાયદાના એક ભાગમાં એકીકૃત કરવામાં આવ્યો હતો, આ અધિનિયમને આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સિલિએશન એક્ટ, 1996 તરીકે ઓળખવામાં આવ્યો હતો. 2002 માં CPC માં ઓર્ડર- X (નિયમ- 1A થી 1C) સાથેની અસરકારક અને કાર્યક્ષમ કલમ- 89 ફરીથી રજૂ કરવામાં આવી હતી. 1966 ના અધિનિયમમાં 2015 અને 2019 માં બે વાર સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. જો કે, ADR મિકેનિઝમ સાથે વ્યવહાર કરવા માટે અમે એકીકૃત, એકલ, અસરકારક, કાર્યક્ષમ અને કાયદાનો સારો ભાગ.

વૈકલ્પિક તકરાર નિવારણ ની રચના

THE ARBITRATION AND CONCILIATION ACT, 1996

United Nation Commission on International Trade Law (UNCITRAL)

Arbitration

Conciliation

Mediation

Negotiation

વ્યાખ્યાઓ:

૨(એ)- "લવાદ" નો અર્થ છે કોઈપણ આર્બિટ્રેશન, ભલે તે કાયમી લવાદ દ્વારા સંચાલિત હોય કે ન હોય સંસ્થા;

૨(બી) આર્બિટ્રેશન કરાર-"લવાદ કરાર" નો અર્થ છે, તમામ અથવા અમુક વિવાદો જે ઉદ્ભવ્યા છે અથવા જે તેમની વચ્ચે ઊભી થઈ શકે છે તે તમામ પક્ષકારો આર્બિટ્રેશનમાં સબમિટ કરવા ખ્યાયિત કાનૂની સંબંધના સંદર્ભમાં, પછી ભલે તે કરાર આધારિત હોય કે ન હોય.

(2) આર્બિટ્રેશન કરાર કરારમાં લવાદી કલમના સ્વરૂપમાં અથવા એક અલગ કરાર.

(3) આર્બિટ્રેશન કરાર લેખિતમાં હોવો જોઈએ.

(4) આર્બિટ્રેશન કરાર લેખિતમાં હોય છે જો તે આમાં સમાવેલ હોય તો-

(a) પક્ષકારો દ્વારા સહી કરેલ દસ્તાવેજ;

(b) પત્રો, ટેલેક્સ, ટેલિગ્રામ અથવા દૂરસંચારના અન્ય માધ્યમોની આપલે [સહિત ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમ દ્વારા સંચાર] જે કરારનો રેકોર્ડ પ્રદાન કરે છે;

(c) દાવા અને બચાવના નિવેદનોનું વિનિમય જેમાં કરારનું અસ્તિત્વ છે એક પક્ષ દ્વારા આરોપ અને બીજા દ્વારા નકારવામાં આવ્યો નથી.

(5) આર્બિટ્રેશન ક્લોઝ ધરાવતા દસ્તાવેજના કરારમાં સંદર્ભ એક રચના છે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ જો કરાર લેખિતમાં હોય અને સંદર્ભ તે આર્બિટ્રેશન કરવા જેવો હોય કરારનો કલમ ભાગ.

૨(એફ) "આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી" નો અર્થ થાય છે કે તેમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદોને લગતી આર્બિટ્રેશન કાનૂની સંબંધો, પછી ભલે તે કરાર આધારિત હોય કે ન હોય, માં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વ્યાપારી તરીકે ગણવામાં આવે છે ભારત અને જ્યાં ઓછામાં ઓછો એક પક્ષ છે-

(i) એવી વ્યક્તિ કે જે ભારત સિવાયના અન્ય કોઈ દેશની રાષ્ટ્રીય અથવા આદતપૂર્વક રહેતી હોય; અથવા

(ii) બોડી કોર્પોરેટ કે જે ભારત સિવાયના કોઈપણ દેશમાં સમાવિષ્ટ છે; અથવા

(iii) વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા સંસ્થા કે જેનું કેન્દ્રીય સંચાલન અને નિયંત્રણ છે ભારત સિવાયના કોઈપણ દેશમાં કસરત; અથવા

(iv) વિદેશી દેશની સરકાર;

૨ (એચ) પક્ષ” એટલે લવાઈ કરારનો પક્ષ

મહત્વની જોગવાઈઓ:

કલમો	વિગત
૫	ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદ
૭	આર્બિટ્રેશન કરાર
૮	જ્યાં લવાઈ કરાર હોય ત્યાં પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાની સત્તા.
૯	કોર્ટ દ્વારા વચગાળાના પગલાં વગેરે.
૧૦	આર્બિટ્રેટર્સની સંખ્યા
૧૧	લવાઈઓની નિમણૂક.
૧૨	પડકાર ના આધારો
૧૩	પડકાર ની પ્રક્રિયા.
૧૫	આદેશની સમાપ્તિ અને આર્બિટ્રેટરની અવેજીમાં.
૧૬	તેના અધિકારક્ષેત્ર પર શાસન કરવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની સક્ષમતા
૧૭	આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આદેશિત વચગાળાના પગલાં

૧૮	પક્ષકારો સાથે સમાન વ્યવહાર
૨૦	આર્બિટ્રેશનનું સ્થળ
૨૨	ભાષા
૨૯ એ	આર્બિટ્રલ એવોર્ડ માટે સમય મર્યાદા.
૨૯ બી	ફાસ્ટ ટ્રેક પ્રક્રિયા
૩૦	સમાધાન
૩૧	આર્બિટ્રલ એવોર્ડનું ફોર્મ અને વિગતો
૩૪	આર્બિટ્રલ એવોર્ડને કાઢવા માટેની અરજી
૩૫	આર્બિટ્રલ એવોર્ડની અંતિમતા.
૩૬	અમલીકરણ
૩૭	અપીલપાત્ર હુકમો
૪૧	નાદારીના કિસ્સામાં જોગવાઈઓ
૪૩	મર્યાદાઓ
૪૬	જ્યારે વિદેશી એવોર્ડ બંધનકર્તા
૪૮	વિદેશી પુરસ્કારોના અમલ માટેની શરતો
૪૯	વિદેશી પુરસ્કારોનો અમલ
૬૨	સમાધાનની કાર્યવાહીની શરૂઆત
૬૩	સમાધાનકારોની સંખ્યા

તફાવતો:

અનુક્રમિકા	આર્બિટ્રેશન	સમાધાન	મધ્યસ્થી	વાટાઘાટો
અર્થઘટન	૧. આર્બિટ્રેશન એ એવી પ્રક્રિયા છે જેમાં પક્ષકારોના કરાર દ્વારા, વિવાદ પર બંધનકર્તા નિર્ણય લેનારા એક અથવા વધુ લવાદીઓને વિવાદ સબમિટ કરવામાં આવે છે. આર્બિટ્રેશન પસંદ કરતી વખતે, પક્ષકારો કોર્ટમાં જવાને બદલે ખાનગી વિવાદ નિરાકરણની પ્રક્રિયા પસંદ કરે છે.	૧. સમાધાન એ એક ગોપનીય, સ્વૈચ્છિક અને ખાનગી વિવાદ નિરાકરણ પ્રક્રિયા છે જેમાં તટસ્થ વ્યક્તિ પક્ષકારોને વાટાઘાટો દ્વારા સમાધાન સુધી પહોંચવામાં મદદ કરે છે	૧. મધ્યસ્થી એ એક પ્રક્રિયા છે જેમાં પક્ષકારો પરસ્પર પસંદ કરાયેલ નિષ્પક્ષ અને તટસ્થ વ્યક્તિ સાથે મળે છે જે તેમને તેમના મતભેદોની વાટાઘાટોમાં મદદ કરે છે.	૧. વાટાઘાટો એ બે કે તેથી વધુ વાટાઘાટકારો અથવા પક્ષકારો વચ્ચેની ક્રિયાપ્રતિક્રિયા પ્રક્રિયા છે જે પરસ્પર હિતના મુદ્દાઓ પર સામાન્ય આધાર શોધવા માંગે છે, જ્યાં વાટાઘાટકારો અથવા પક્ષો પરસ્પર સ્વીકાર્ય કરાર કરવા માંગે છે જેનું બધા દ્વારા

				સન્માન કરવામાં આવશે.
<p>૨. આર્બિટ્રેશન ત્યારે જ થઈ શકે છે જો બંને પક્ષો તેના માટે સંમત થયા હોય. કરાર હેઠળ ઉદ્ભવતા ભાવિ વિવાદોના કિસ્સામાં, પક્ષકારો સંબંધિત કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ દાખલ કરે છે. હાલના વિવાદને પક્ષકારો વચ્ચેના સબમિશન કરાર દ્વારા આર્બિટ્રેશનમાં મોકલી શકાય છે. મધ્યસ્થીથી વિપરીત, કોઈ પક્ષ એકપક્ષીય રીતે આર્બિટ્રેશનમાંથી ખસી ન શકે.</p>	<p>૨. અધિનિયમ એવી કલ્પના કરે છે કે ત્યાં માત્ર એક સમાધાનકર્તા હશે સિવાય કે પક્ષકારો સંમત થાય કે ત્યાં બે કે ત્રણ સમાધાનકર્તા હશે. અનુમતિપાત્રની મહત્તમ સંખ્યા ત્રણ છે. જો ત્યાં એક કરતાં વધુ સમાધાનકર્તા હોય તો, સામાન્ય નિયમ તરીકે સંયુક્ત રીતે કાર્ય કરવું તે તેમના પર ફરજિયાત છે.</p>	<p>૨. મધ્યસ્થી એ પક્ષકારો માટે ઉપલબ્ધ વૈકલ્પિક વિવાદ નિરાકરણ (ADR)ની અન્ય પદ્ધતિઓ છે. મધ્યસ્થી એ અનિવાર્યપણે તટસ્થ તૃતીય પક્ષ દ્વારા સુવિધાયુક્ત વાટાઘાટ છે. આર્બિટ્રેશનથી વિપરીત, જે ADR ની પ્રક્રિયા કંઈક અંશે ટ્રાયલ જેવી જ છે, મધ્યસ્થીમાં તટસ્થ તૃતીય પક્ષ દ્વારા નિર્ણય લેવાનો સમાવેશ થતો નથી.</p>	<p>૨. કોઈની સાથે કરાર સુધી પહોંચવા માટે તેમની સાથે કંઈક ચર્ચા કરવાની પ્રક્રિયા અથવા પોતે જ ચર્ચાઓ. ૩. વાટાઘાટ એ એક વ્યૂહાત્મક ચર્ચા છે જે બંને પક્ષોને સ્વીકાર્ય લાગે તે રીતે મુદ્દાને ઉકેલે છે</p>	

			<p>૩. મધ્યસ્થી એ સ્વૈચ્છિક સહયોગી પ્રક્રિયા છે જ્યાં વ્યક્તિઓ કે જઓ એકબીજા સાથે સંઘર્ષ કરે છે તેઓ મુદ્દાઓને ઓળખે છે, વિકલ્પો વિકસાવે છે, વિકલ્પો પર વિચાર કરે છે અને સર્વસંમતિપૂર્ણ કરાર વિકસાવે છે. પ્રશિક્ષિત મધ્યસ્થીઓ બિન-વિરોધી, ગોપનીય રીતે મતભેદોને ઉકેલવા માટે ખુલ્લા સંચારની સુવિધા આપે છે.</p>	
--	--	--	--	--

કેસ-લો:

કેસનું નામ	હકીકત	નિર્ણય
<p>૧. સંજીવ પ્રકાશ વિ. સીમા કુકરેજા,</p>	<p>આ વિવાદ પ્રકાશ પરિવારના સભ્યો (એટલે કે, અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદીઓ) દ્વારા હસ્તાક્ષર કરાયેલા મેમોરેન્ડમ ઓફ અન્ડરસ્ટેન્ડિંગથી ઉદ્ભવ્યો હતો, જેઓ એકસાથે ANI મીડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડની 100% માલિકી ધરાવતા હતા. સમજૂતીના મેમોરેન્ડમમાં અન્ય બાબતોની સાથે જણાવ્યું હતું કે જો કોઈ સભ્ય પ્રકાશ પરિવાર તેમના હિતોને વેચવા અથવા દાન કરવા માંગતો હતો, તેઓ અપીલકર્તાને આમ કરી શકે છે. સમજૂતીના મેમોરેન્ડમમાં એક લવાદી કલમનો સમાવેશ થાય છે જે નક્કી કરે છે કે વિવાદો એક લવાદ દ્વારા ઉકેલવામાં આવશે.</p>	<p>ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતે આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સિલિએશન એક્ટ, 1996ની કલમ 11 ના મર્યાદિત અવકાશની તપાસ કરી છે અને તારણ કાઢ્યું છે કે પક્ષકારોએ કરારમાં પ્રવેશ કર્યો છે કે કેમ તે અંગેના મર્યાદિત પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ મૂલ્યાંકનમાં અદાલતો દ્વારા કરારની નવીનતાનો મુદ્દો નક્કી કરી શકાતો નથી. આર્બિટ્રેશન કરાર. સુપ્રીમ કોર્ટે વિદ્યા ડ્રોલિયા વિ દુર્ગા ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન, (2020)ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, જેણે યુકાદો આપ્યો હતો કે કોર્ટ પૂર્વ-સંદર્ભના તબક્કે માત્ર ત્યારે જ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે જો તે દર્શાવી શકાય કે દાવાઓ પ્રથમ દૃષ્ટિએ સમય-પ્રતિબંધિત અને મૃત છે અથવા તે કોઈ વિવાદ બાકી નથી. અન્ય તમામ કેસોને યોગ્ય યુકાદા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલમાં મોકલવા</p>

		જોઈએ. જો નવીકરણ માટેની દરખાસ્ત દાખલ કરવામાં આવે તો આ જ પરિસ્થિતિ હશે.
૨. M/S NN ગ્લોબલ મર્કેન્ટાઇલ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ. M/S ઇન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ અને અન્ય	ગ્લોબલ મર્કેન્ટાઇલ નિર્ણયમાં મુખ્ય કાનૂની પ્રશ્ન એ હતો કે શું આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અથવા કોન્ટ્રાક્ટમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન ક્લોઝ બિન-સ્ટેમ્પિંગ અને ટેકનિકલ અનુપાલનની બિન-પરિપૂર્ણતાને કારણે રદબાતલ જાહેર કરી શકાય છે.	સુપ્રીમ કોર્ટે યુકાદો આપ્યો કે નોન-સ્ટેમ્પિંગ/અપૂરતી સ્ટેમ્પિંગ સારવાર યોગ્ય છે. વધુમાં, કારણ કે આર્બિટ્રેશન કરાર છે, એક સ્વતંત્ર કરાર. કરાર પર ફરજની યુકવણી ન કરવી એ સ્ટેમ્પિંગ કાયદા હેઠળ કાર્યવાહી કરી શકાય તેવું ન હતું, પરંતુ તે પક્ષકારોને કરારની આર્બિટ્રેશન કલમ પર આધાર રાખવાથી બાકાત કરતું નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે M/S Sms ટી એસ્ટેટ P.Ltd vs M/S Chandmari Tea Co. P.L., (2011) માં તેના અગાઉના નિર્ણયને ઉલટાવી દીધો અને ગરવારે વોલ રોપર્સ લિ. વિરુદ્ધ કોસ્ટલ મરીન કન્સ્ટ્રક્શન્સ, (2019) માં તારણો મળ્યા. ખોટું હોવું. જો કે, કારણ કે આ યુકાદાની પુષ્ટિ સુપ્રીમ કોર્ટની સંકલન બેંચ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. સુપ્રીમ

કોર્ટે આ કેસને નિર્ણય માટે મોટી કોર્ટમાં મોકલી આપ્યો હતો. સુપ્રીમ કોર્ટે સૂચનાઓ જારી કરી છે કે કેવી રીતે અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોએ બિન-સ્ટેમ્પિંગ અથવા અપૂરતા સ્ટેમ્પિંગ વાંધાઓનું સંચાલન કરવું જોઈએ.

આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દસ્તાવેજ જપ્ત કરશે અને પક્ષકારોને કલેક્ટરના સંતોષ માટે સ્ટેમ્પ ડ્યુટી અને કોઈપણ દંડ ચૂકવવાનો આદેશ આપશે.

કોર્ટ કલમ 8 હેઠળ દસ્તાવેજને જપ્ત કરવાને બદલે કેસને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલશે. જો કે, ટ્રિબ્યુનલ આ મુદ્દા પર નિર્ણય લે તે પહેલાં, કોર્ટ પક્ષકારોને દસ્તાવેજ પર સ્ટેમ્પ લગાવવાનો આદેશ આપશે.

કોર્ટ કલમ 9 હેઠળ આર્બિટ્રેશનની વિષયવસ્તુને બચાવવા માટે ઉપાયો આપી શકે છે, પરંતુ તે

		<p>પછી તે દસ્તાવેજ જપ્ત કરશે અને પક્ષકારોને સ્ટેમ્પ ડ્યુટી ચૂકવવાનો આદેશ આપશે.</p> <p>કોર્ટ કલમ 11 હેઠળ ટ્રિબ્યુનલની નિમણૂક કરશે, પરંતુ ટ્રિબ્યુનલ આ મુદ્દા પર ચુકાદો આપે તે પહેલાં પક્ષકારોએ દસ્તાવેજ પર સ્ટેમ્પ લગાવવો આવશ્યક છે.</p>
<p>૩. હરિયાણા સ્પેસ એપ્લિકેશન સેન્ટર (HARSAC) અને Anr. v. પાન ઈન્ડિયા કન્સલ્ટન્ટ્સ પ્રા. લિ. અને એનઆર</p>	<p>પેન ઈન્ડિયાએ આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સિલિયેશન એક્ટ, 1996ની કલમ 29A(4) હેઠળ અધિક જિલ્લા ન્યાયાધીશ, ચંદીગઢ (જિલ્લા ન્યાયાધીશ)ને અરજી દાખલ કરી હતી જેમાં જણાવ્યું હતું કે આર્બિટ્રલ ચુકાદો જાહેર કરવા માટે તૈયાર છે અને તે સમગ્ર ખર્ચને ચૂકવવામાં આવ્યો છે. ટ્રિબ્યુનલ HARSAC એ અરજી સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો અને દાવો કર્યો હતો કે કલમ 29A(4) હેઠળ એક્સ્ટેન્શન આપવા માટે પર્યાપ્ત કારણોના અભાવે તેને નકારી દેવી જોઈએ. પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવા માટે જિલ્લા ન્યાયાધીશ દ્વારા</p>	<p>માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતનો અભિપ્રાય હતો કે, આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1996 ની કલમ 12(5) હેઠળ સાતમી અનુસૂચિ સાથે વાંચવામાં આવેલ, અગ્ર સચિવ, હરિયાણા સરકારની અપીલકર્તાના નામાંકિત લવાઈ તરીકે નામાંકન, જે હતું હરિયાણા સરકારની નોડલ એજન્સી, ગેરકાયદેસર હતી. તે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ 12(5) હેઠળ, કોઈપણ વ્યક્તિ કે જેનું પક્ષકારો સાથે જોડાણ સાતમી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ કોઈપણ શ્રેણીઓમાં આવે છે તે મધ્યસ્થી</p>

	<p>પેનલને ત્રણ મહિનાનું વિસ્તરણ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યારપછી HARSAC એ હાઇકોર્ટમાં રિવિઝન અપીલ દાખલ કરી, જેમાં કોર્ટને ડિસ્ટ્રિક્ટ જજના ચુકાદાને રદબાતલ કરવા અને આર્બિટ્રલ એવોર્ડ પસાર કરવા માટે સમય વધારવાની વિનંતી કરી. રોગચાળાને કારણે, હાઇકોર્ટે પક્ષકારોને તેમની દલીલો ત્રણ મહિનામાં પૂરી કરવા દેવા માટે ચાર મહિનાનું વિસ્તરણ મંજૂર કર્યું હતું, જેમાં ટ્રિબ્યુનલને આર્બિટ્રલ નિર્ણય આપવા માટે એક મહિનાનો સમય ફાળવવામાં આવ્યો હતો. HARSAC એ ઉપરોક્ત હાઇકોર્ટના ચુકાદાથી અસંતોષ વ્યક્ત કરીને માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટમાં વિશેષ રજા અરજી દાખલ કરી.</p>	<p>તરીકે પસંદ કરવા માટે અયોગ્ય છે, પછી ભલે તે કોઈપણ પૂર્વ કરારને ધ્યાનમાં લીધા વગર. વિપરીત. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ 12(5), સાતમી અનુસૂચિ સાથે જોડાયેલી, એક ફરજિયાત અને બિન-અપમાનજનક કલમ છે.</p>
<p>૪. ઇન્ડસ બાયોટેક પ્રા. લિ. વિ. કોટક ઇન્ડિયા વેન્યર (ઓફશોર) ફંડ,</p>	<p>ઇન્ડસ બાયોટેક પ્રાઇવેટ લિમિટેડે કોટક ઇન્ડિયા વેન્યર ફંડને વૈકલ્પિક રીતે કન્વર્ટિબલ રિડીમેબલ પ્રેફરન્સ શેર્સ (OCRPS) જારી કર્યાં. પક્ષકારો તેમના શેર સબસ્ક્રિપ્શન અને</p>	<p>આ કેસમાં વિષયની બાબત આર્બિટ્રેબલ હતી કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વિદ્યા ડ્રોલિયા અને અન્ય વિ. દુર્ગા ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન,</p>

	<p>શેરહોલ્ડર્સ એગ્રીમેન્ટ (SSSA) માં OCRPSના રૂપાંતર અને રિડેમ્પશનની શરતો પર સંમત થયા હતા. એક આર્બિટ્રેશન કલમ SSSA માં સામેલ કરવામાં આવી હતી. પક્ષકારો કોટકના OCRPSને પેઇડ-અપ ઇક્વિટી શેરમાં રૂપાંતરિત કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી યોગ્ય પદ્ધતિ તેમજ કોઈપણ અનુગામી રિફંડની રકમ પર સંમત થઈ શક્યા નથી.</p> <p>જ્યારે ઇન્ડસ વૈકલ્પિક રીતે કન્વર્ટિબલ રિડીમેબલ પ્રેફરન્સ શેરને રિડીમ કરવામાં નિષ્ફળ રહી, ત્યારે કોટકે કોર્પોરેટ નાદારી રિઝોલ્યુશન પ્રક્રિયા શરૂ કરવા માટે નાદારી અને નાદારી કોડ, 2016 (IBC) ની કલમ 7 હેઠળ નેશનલ કંપની લો ટ્રિબ્યુનલમાં અરજી દાખલ કરી. સિંધુએ વિનંતી કરીને જવાબ આપ્યો કે ટ્રિબ્યુનલ પક્ષકારોને SSSA હેઠળ આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સિલિએશન</p>	<p>(2020) માં તાજેતરના નિર્ણય પર ધ્યાન આપ્યું. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ પ્રક્રિયા ચાલુ હોય છે, ત્યારે વિવાદ બિન-આર્બિટ્રેબલ હોય છે, અને વિદ્યા ડ્રોલિયામાં હાથ ધરાયેલા વ્યાપક પૃથ્થકરણના આધારે, IBC કાર્યવાહીને મંજૂરી મળ્યા પછી જ રિમમાં ગણવામાં આવે છે. જો કે, એ વાત પર ભાર મૂકવો જોઈએ કે આ કિસ્સામાં, IBC ની કલમ 7 હેઠળની અરજી નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ 8 હેઠળ પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાની વિનંતીને જોતાં, મૂળ પ્રશ્ન એ હતો કે શું IBC ની કલમ 7 હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને દાખલ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલી શકાય કે કેમ.</p> <p>માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે IBC ની કાનૂની સ્થિતિ, IBC ની કલમ 238 માં નિર્ધારિત અન્ય તમામ કાયદાઓને બદલે છે, સારી</p>
--	--	--

	<p>એક્ટ 1996ની કલમ 8 હેઠળ આર્બિટ્રેશનમાં સબમિટ કરે.</p>	<p>રીતે સ્થાપિત હતી. આવા કિસ્સામાં, કોર્પોરેટ દેવાદારે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ 8 હેઠળ અરજી દાખલ કરી હોવા છતાં, એનસીએલટીએ IBC ની કલમ 7 હેઠળ દાખલ કરેલી અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ, નાણાકીય લેણદારની સામગ્રીની સમીક્ષા કરવી જોઈએ અને મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ કે શું ત્યાં છે. ડિફોલ્ટ. પક્ષકારો વચ્ચે આર્બિટ્રેશન કરારની હાજરી હોવા છતાં, જો NCLT અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે ડિફોલ્ટ છે અને દેવું બાકી છે, તો આર્બિટ્રેશનનો કોઈ સંદર્ભ આપવામાં આવશે નહીં.</p>
--	---	---

મહત્વના મુદાઓ અને સુધારો

૧. આર્બિટ્રેશનનો અર્થ કાનૂની શબ્દકોશો, વિખ્યાત ન્યાયશાસ્ત્રીઓના કાર્યો અને જુદા જુદા ન્યાયશાસ્ત્ર હેઠળના ન્યાયિક ઘોષણાઓમાંથી શોધી કાઢવાનો હોય છે.

૨. કોલિન્સ V/s ના ચુકાદામાં 'આર્બિટ્રેશન' શબ્દની સૌથી જૂની વ્યાખ્યાઓમાંથી એક મળી શકે છે. કોલિન્સ જ્યાં ન્યાયમૂર્તિ જ્હોન રોમિલીએ આર્બિટ્રેશનને "એક અથવા વધુ વ્યક્તિઓના નિર્ણયના સંદર્ભ તરીકે, અમ્પાયર સાથે અથવા વગર, કેટલીક બાબતો અથવા પક્ષકારો વચ્ચેના તફાવતની બાબતો" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી હતી.

૩. ઇંગ્લેન્ડના હેલ્સબરીના કાયદાએ 'લવાદ'ને "સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલત સિવાયની વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓ દ્વારા ન્યાયિક રીતે બંને પક્ષોને સાંભળ્યા પછી, નિર્ધારણ માટે ઓછામાં ઓછા બે પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદ અથવા તફાવતનો સંદર્ભ" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે. તેવી જ રીતે બ્લેકની લો ડિક્શનરીમાં, 'આર્બિટ્રેશન'ને "ન્યાયની સ્થાપિત ટ્રિબ્યુનલ્સમાં લઈ જવાને બદલે, અમુક વિવાદિત મામલામાં પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓના ચુકાદાને લેવા અને તેનું પાલન કરવાની વ્યવસ્થા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે, અને તેનો હેતુ ઔપચારિકતાઓ, વિલંબને ટાળવા માટે છે. સામાન્ય મુકદ્દમાનો ખર્ચ અને કષ્ટ".

૪. 'લવાદ' એ વિવાદના નિરાકરણની વૈકલ્પિક પદ્ધતિ છે, જે ખાનગી નિર્ણાયક દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે જ્યાં પક્ષની સ્વાયત્તતા સર્વોપરી હોય છે અને આવા ખાનગી ન્યાયાધીશોના નિર્ણયો અંતિમ હોય છે.

૫. 1940ના કાયદા અને આનુષંગિક કાયદાઓ હેઠળ ભારતમાં આર્બિટ્રલ શાસન સંતોષકારક નથી અને વિવિધ મંચો સમક્ષ તેની આકરી ટીકા કરવામાં આવી હતી. તે ઝડપી અને અસરકારક વિવાદ નિરાકરણ મિકેનિઝમ પ્રદાન કરવાના તેના ઇચ્છિત ઉદ્દેશ્યને પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું. શાસન હેઠળની કામગીરી ધીમી, જટિલ, ખર્ચાળ, અતિ-તકનીકી અને ન્યાયિક હસ્તક્ષેપથી ભરપૂર હતી. 1940 ના શાસનની વિનાશક અસરને સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નીચેના ચુકાદાઓમાં યોગ્ય રીતે સમાવવામાં આવી હતી:

i) F.C.I. v. જોગીન્દરપાલ મોહિન્દરપાલ

"આપણે આર્બિટ્રેશનના કાયદાને સરળ, ઓછી તકનીકી અને પરિસ્થિતિની વાસ્તવિક વાસ્તવિકતાઓ માટે વધુ જવાબદાર બનાવવો જોઈએ, પરંતુ ન્યાય અને ન્યાયી રમતના સિદ્ધાંતો માટે પ્રતિભાવ

આપવો જોઈએ અને લવાદીને એવી પ્રક્રિયા અને ધોરણોનું પાલન કરાવવું જોઈએ જે આત્મવિશ્વાસ પેદા કરશે, માત્ર પક્ષકારો વચ્ચે ન્યાય કરીને જ નહીં, પરંતુ ન્યાય થયો હોય તેવું લાગે છે તેવી ભાવના ઊભી કરીને.

ii) ગુરુ નાનક ફાઉન્ડેશન વિરુદ્ધ રતન સિંહ

"અનંત, સમય માંગી લેતી, જટિલ અને ખર્ચાળ અદાલતી પ્રક્રિયાઓએ ન્યાયશાસ્ત્રીઓને વૈકલ્પિક ફોરમ શોધવા માટે પ્રેરિત કર્યાં, વિવાદોના નિરાકરણ માટે ઓછા ઔપચારિક, વધુ અસરકારક અને ઝડપી, પ્રક્રિયાગત તાળીઓથી દૂર રહેવું અને આના કારણે તેઓ આર્બિટ્રેશન એક્ટ, 1940 (ટૂંકમાં "અધિનિયમ") તરફ દોરી ગયા.). જો કે, જે રીતે કાયદા હેઠળની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવે છે અને તેને અપવાદ વિના કોર્ટમાં પડકારવામાં આવે છે, તેણે વકીલોને હસાવ્યા છે અને કાયદાકીય તત્વજ્ઞાનીઓને રડાવ્યા છે. અનુભવ શો અને કાયદાના અહેવાલો પૂરતા પ્રમાણમાં સાક્ષી આપે છે કે તે અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી અત્યંત ટેકનિકલ બની ગઈ છે અને દરેક તબક્કે અવિચારીને કાનૂની જાળ પૂરી પાડે છે. પક્ષકારો દ્વારા તેમના વિવાદોના ઝડપી નિકાલ માટે પસંદ કરાયેલ અનૌપચારિક ફોરમ કોર્ટના નિર્ણયો દ્વારા અણધારી જટિલતાના 'કાયદેસર'થી સજ્જ છે.

ii) 2015 નો સુધારો

અધિનિયમમાં સુધારો કરવાનો પ્રથમ પ્રયાસ આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિયેશન (સુધારા) બિલ 2003 દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો. જો કે, પ્રસ્તાવિત સુધારાઓ અંગે ઘણી ચિંતાઓ ઊભી કરવામાં આવી હતી જેના કારણે બિલને સંસદમાંથી પાછું ખેંચી લેવામાં આવ્યું હતું. અંતે, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ (નિવૃત્ત) એ.પી. શાહની અધ્યક્ષતા હેઠળ, કાયદાની તપાસ કરવા અને સુધારા સૂચવવા માટે એક નવી સમિતિની રચના કરવામાં આવી. આ સમિતિએ હાલના અધિનિયમમાં વિવિધ ફેરફારો સૂચવ્યા હતા અને આમાંના મોટાભાગના ફેરફારોને વિધાનસભા દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા. આના પરિણામે આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિયેશન (સુધારા અધિનિયમ), 2015 ના અમલીકરણમાં પરિણમ્યો. આ સુધારા કાયદાએ વર્તમાન શાસનમાં નોંધપાત્ર ફેરફાર કર્યો અને લવાદીના નવા યુગની શરૂઆત કરી જેણે આર્બિટ્રેશન પ્રત્યે લોકોની ધારણામાં ઘણો વધારો કર્યો. 2015 સુધારા અધિનિયમ દ્વારા લાવવામાં આવેલા મુખ્ય ફેરફારોને વ્યાપકપણે નીચેની શ્રેણીઓ હેઠળ વર્ગીકૃત કરી શકાય છે:

ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને પ્રતિબંધિત: આર્બિટ્રેશનને ન્યૂનતમ કોર્ટના હસ્તક્ષેપ સાથેની પ્રક્રિયા તરીકે કલ્પના કરવામાં આવી હતી. જો કે, અનેક ન્યાયિક ઘોષણાઓને કારણે, કોર્ટમાં હસ્તક્ષેપ એક ધોરણ બની ગયો હતો. આમ, આ સુધારા અધિનિયમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અન્ય બાબતોની સાથે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને મર્યાદિત કરવાનો હતો. આવા ઉદ્દેશ્યોના અનુસંધાનમાં, સુધારા અધિનિયમમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી જેણે કોર્ટની સત્તાઓ અને લવાઈ કાર્યવાહીમાં તેની દખલગીરીમાં ભારે ઘટાડો કર્યો હતો. આર્બિટ્રેશનની પ્રક્રિયાને ઝડપી બનાવવી: 2015 સુધારા અધિનિયમનો અન્ય મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય વિલંબને નાબૂદ કરવાનો અને લવાઈને ઝડપી અને અસરકારક વિવાદ નિરાકરણ પદ્ધતિમાં ફેરવવાનો હતો. આ ઉદ્દેશ્ય હાંસલ કરવા માટે, આર્બિટ્રલ પ્રક્રિયાના વિવિધ તબક્કાઓ માટે ચોક્કસ સમયમર્યાદા રજૂ કરવામાં આવી હતી. આર્બિટ્રેશનની સમગ્ર કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવા માટે 12 મહિનાની સમયમર્યાદા (વધુ 6 મહિના સુધી લંબાવી શકાય તેવી) પણ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી, જેમાં નિષ્ફળ જવાથી કયા પક્ષકારોએ વિસ્તરણ માટે કોર્ટનો સંપર્ક કરવો પડ્યો હતો. અદાલતોને લવાઈઓની બદલીના નિર્દેશો સહિત આવા વિસ્તરણની મંજૂરી આપતી વખતે યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરવાની પણ સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી હતી.

આર્બિટ્રેશનની એકંદર કામગીરીમાં સુધારો:

2015ના સુધારા અધિનિયમે આર્બિટ્રેશનના એકંદર શાસનમાં વિવિધ સુધારાઓ લાવવા અને તેને સામાન્ય રીતે જનતા માટે વધુ આકર્ષક બનાવવાનો પણ પ્રયાસ કર્યો હતો. આવા ફેરફારોમાં આર્બિટ્રેટર્સ માટે ખર્ચ મર્યાદિત કરવા માટે મોડેલ ફી શેડ્યૂલ બનાવવા, મધ્યસ્થીઓની તટસ્થતા અને નિષ્પક્ષતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે મિકેનિઝમ ગોઠવવાનો સમાવેશ થાય છે.

IV) 2019 નો સુધારો

2015ના સુધારા અધિનિયમે આર્બિટ્રેશનમાં એક નવું જીવન લાવ્યું હોવા છતાં, તે ભારતમાં સંસ્થાકીય આર્બિટ્રેશનને પ્રોત્સાહન આપવામાં અને તેને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશનનું હબ બનાવવામાં નિષ્ફળ ગયું. ભારતમાં સંસ્થાકીય આર્બિટ્રેશનનો હજુ પણ અભાવ છે અને તેના કારણે પક્ષો આર્બિટ્રેશન માટે સિંગાપોર, હોંગ-કોંગ જેવી વિદેશી બેઠકો પસંદ કરે છે.

ભારતમાં સંસ્થાકીય આર્બિટ્રેશનને પ્રોત્સાહન આપવા પર વિશેષ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને 2019 સુધારો કાયદો રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. આવી સંસ્થાકીય આર્બિટ્રેશનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, અધિનિયમે ફક્ત સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા હાઈકોર્ટ દ્વારા નિયુક્ત લવાદી સંસ્થાઓ પાસે લવાદીઓની નિમણૂક કરવાની સત્તા સોંપી છે. ભારતમાં આર્બિટ્રેશનની દેખરેખ અને પ્રોત્સાહન આપવાના હેતુથી, સુધારા કાયદાએ લવાદ માટે એક સર્વોચ્ચ સંસ્થાની પણ રચના કરી છે, આર્બિટ્રેશન પ્રમોશન કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયા ("APCI"), જેમાં વિવિધ હિતધારકોનો સમાવેશ થાય છે.

કાનૂની સેવાઓ સત્તાધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૮૭

સામાન્ય હકીકતો:

- આ કાયદો ૯ નવેમ્બર ૧૯૯૫ ના રોજ અમલમાં આવ્યો.
- તે સમગ્ર ભારત માં વિસ્તરે છે.
- કુલ પ્રકરણ- VII
- કુલ કલમો- 30

પરિચય:

કાનૂની સહાયની ખ્યાલ સદીઓથી ફેલાયેલી છે, વર્ષ 1919 ની સાલમાં, જ્યારે રેજિનાલ્ડ હેબર સ્મિથે, તેમના પુસ્તક ન્યાયાધીશ અને કાનૂની સહાયની કલ્પનાને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું અને કાનૂની વ્યવસાયને નકારી કાતાં કહ્યું હતું કે ન્યાયની પ્રાપ્તિ માટે ખુલ્લું હોવું જોઈએ બધા કોઈપણ ચૂકવણીની જવાબદારી વિના.

કાયદાની સમાન વિના, તેમણે લખ્યું કે, સિસ્ટમ ગરીબોને માત્ર તેમની સુરક્ષા જ નહીં લૂંટી લે છે, પરંતુ તે જુલમ કરનારાઓના હાથમાં રાખે છે, જે અત્યાર સુધીનો સૌથી શક્તિશાળી શસ્ત્ર છે.

નિ:શુલ્ક કાનૂની સહાયનું પ્રથમ પગલું એ નબળા સમુદાયોને સહાય આપવાનું હતું, બીજું તે હતું કે કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલા વિશેષાધિકારોની ક્વાયત પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો હતો, જેઓ સારી રીતે નબળા છે, અને ત્રીજું એ હતું કે ધનિક લોકોએ તેમની સગવડતાઓ છીનવી લીધી અને શ્રીમંત અને ગરીબને સમાન પગથિયા પર મૂકવું.

ભારતમાં કાનૂની સહાયનો ઇતિહાસ

મહારાષ્ટ્રના એમ.એચ.હોસકોટ વિ. રાજ્યમાં સુપ્રીમ કોર્ટે એવું કહ્યું હતું કે અમારી કાનૂની પ્રણાલી કે જે એંગ્લો-અમેરિકન મોડેલો દ્વારા માઉન્ટ કરવામાં આવી છે, જે કાયદાકીય ટેકનોલોજીનો ભારે ઉપયોગ કરે છે, વકીલ શક્તિની સહયોગ માટે અથવા કાયદા હેઠળ સમાન ન્યાયના ચક્રો ચલાવવા ફરજ પાડે છે

ન્યાય વિરોધી મોડેલને કાયદાની તકનીકી પ્રકૃતિ દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યું છે, કારણ કે કોર્ટમાં યોગ્ય કાર્યવાહી અને વકીલોના વ્યાપ અને ત્યારબાદની ફીના કારણે, ન્યાયની યોગ્ય અને ન્યાયિક નિર્ણય માટે તે હિતાવહ બન્યું હતું કે કાયદાકીય સહાયને બંધારણમાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવે.

42 મા સુધારા કાયદાએ બંધારણમાં કલમ-39-એ દાખલ કરી, તેથી સમાન ન્યાય અને મફત કાનૂની સહાયને રાજ્યની નીતિના નિર્દેશિક સિદ્ધાંત બનાવ્યા. ઓસ્ટિન દ્વારા દર્શાવ્યા મુજબ, મૂળભૂત અધિકાર અને રાજ્ય નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો સાથે કામ કરતા ભાગ સામાજિક ક્રાંતિ માટેના છે. આર્ટિકલ-39-એ ની કામગીરી સમાજમાં તે પ્રકારના સામાજિક ન્યાયનો પુનરોચ્ચાર કરે છે.

ભારતના કાયદા આયોગના 14 મા અહેવાલમાં રાજ્ય દ્વારા ગરીબોને મફત કાનૂની સહાય પૂરી પાડવાના વિચારને વેગ આપ્યો. કાનૂની સહાય યોજના અને કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ માટેના કાયદાકીય પ્રતિનિધિત્વ માટે રાજ્યના કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ માટે રાજ્યની કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ, અપીલો અને

જેલોમાં જવાબદારી પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. 1960માં, કેન્દ્ર સરકારે રાષ્ટ્રીય કાનૂની સહાય યોજના શરૂ કરી જે આર્થિક તંગીનો સામનો કરી અને કુદરતી મૃત્યુ પામી .1973 માં, બીજા તબક્કામાં, કેન્દ્ર સરકારે રાજ્યો માટે કાનૂની સહાય યોજના વિકસાવવા ન્યાયાધીશ કૃષ્ણાએચયરની અધ્યક્ષતામાં એક સમિતિની રચના કરી.

સમિતિએ દરેક જિલ્લા, રાજ્ય અને કેન્દ્રની કાનૂની સહાય સમિતિઓ સાથે વિકેન્દ્રિત મોડમાં એક વ્યૂહરચના ઘડી .કાયદાકીય સહાય યોજનાના અમલીકરણ માટે ન્યાયમૂર્તિ પર કમિટીની રચના જસ્ટિસ પી એન ભગવતીની અધ્યક્ષતામાં કરવામાં આવી હતી .આ સમિતિએ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં કાનૂની સહાય શિબિરો અને નૈયાલય સૂચવ્યું હતું અને બંધારણમાં મફત કાનૂની સહાયની જોગવાઈને સમાવિષ્ટ કરવાની ભલામણ કરી હતી 1980.માં, કાયદાકીય સહાયની રાષ્ટ્રીય અમલીકરણ પરની સમિતિની રચના જસ્ટિસ ભગવતીના વડા તરીકે કરવામાં આવી હતી .ત્યારબાદ સંસદે કાનૂની સેવાઓ સત્તાધિકાર અધિનિયમ, 1987લાગુ કર્યો.

કાનૂની સહાય માટેની પૂરી પાડતી કાનૂની જોગવાઈઓ

1898ની ફોજદારી કાર્યવાહીની સંહિતાની કલમ 340 (1) એ જોગવાઈ કરી છે કે જ્યારે કોઈ માણસને મૃત્યુ દંડનીય ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે કોર્ટ તેની વિનંતી પર તેને સલાહ આપી શકે છે.

આ અદાલત દ્વારા વિકૃત અર્થઘટનને પાત્ર હતું, કારણ કે કોર્ટે તેને તારા સિંહ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના અધિકારને બદલે એક વિશેષાધિકાર માન્યું છે .જો કે 1973 ની ફોજદારી કાર્યવાહીની સંહિતામાં, આ કાયદેસરનો નિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો અને તે પૂરી પાડવામાં આવ્યું હતું કે સેશન જજ સમક્ષ ચાલેલી સુનાવણીમાં જો આરોપી પાસે અરજદારોને નોકરી આપવા માટે પૂરતા સાધન ન હોય તો, કોર્ટ તેના પોતાના ખર્ચે તે કરશે.

ભારતમાં કાનૂની સેવાઓ સત્તા:

ભારતમાં, કાનૂની સેવાઓ ત્રણ સ્તરે અસ્તિત્વમાં છે એટલે કે -કેન્દ્ર, રાજ્ય અને, જિલ્લા કક્ષાએ .કેન્દ્ર સરકાર નેશનલ લીગલ સર્વિસીઝ ઓથોરિટી) એનએએલએસએ (અને સુપ્રીમ કોર્ટ લીગલ સર્વિસિસ કમિટી) એસસીએલએસસી (ની સ્થાપના કરે છે .રાજ્ય સરકાર સ્ટેટ લીગલ સર્વિસીઝ ઓથોરિટી)એસએલએસએ (અને હાઇકોર્ટ લીગલ સર્વિસિસ કમિટી) એચસીએલએસસી (ની સ્થાપના કરે છે . રાજ્ય સરકાર ડિસ્ટ્રિક્ટ લીગલ સર્વિસીઝ ઓથોરિટી) ડીએલએસએ (ની સ્થાપના પણ કરે છે.

કાયદાકીય સેવાઓ ઓથોરિટી એક્ટની કલમ 11 એ અને 11 બી, તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ સાથે કામ કરે છે કેટલાક કાર્યો બધા અધિકારીઓ માટે સામાન્ય છે .આને બે પ્રકારમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે એટલે કે -પૂર્વ મુકદ્દમો અને મુકદ્દમો પછીની સેવાઓ.

અધિકારીઓ સિદ્ધાંતનું પાલન કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે કે ઇલાજ કરતાં ઉપચાર વધુ સારું છે, તેથી કાનૂની જાગૃતિ, કાનૂની શિબિર, કાનૂની સલાહ અને કાનૂની શિક્ષણ દ્વારા પૂર્વ-મુકદ્દમો સેવાઓ પર મોટો ભાર આપવામાં આવ્યો છે.

આ તમામ અધિકારીઓની પણ ફરજ છે કે અદાલતમાં નિ:શુલ્ક રજૂઆત અને કોર્ટ સંબંધિત અન્ય ખર્ચમાં સહાયતા સ્વરૂપે મુકદ્દમો પછીની સેવાઓ પ્રદાન કરવી.

The Legal Services Authorities Act, 1987

S- 3: National Legal Services Authority

S- 6: State Legal Services Authority

S-9: District Legal Services Authority

S-11A: Taluk Legal Services Committee

S-19: Organization of Lok Adalats

રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તા મંડળની રચના

નાલસાના સભ્યો:

1. આશ્રયદાતાના વડા તરીકે ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ.
2. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કારોબારી અધ્યક્ષ તરીકે નામાંકિત સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશ.
3. સીજેઆઈ સાથે પરામર્શ કરીને સરકાર દ્વારા નિયુક્ત અન્ય સભ્યો
4. તેના અધ્યક્ષ તરીકે સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશ.
5. અન્ય સભ્યો કે જેમણે સરકાર દ્વારા સૂચવેલ છે અને સીજેઆઈ દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

સેન્ટ્રલ ઓથોરિટીની કામગીરી:

1. કાનૂની સેવાઓ કાયદાની જોગવાઈઓ પૂર્ણ કરવા માટે નીતિઓ અને સિદ્ધાંતો મૂકે છે.
2. ગરીબોને કાયદાકીય સહાય આપવા માટે સૌથી આર્થિક યોજનાઓ બનાવો.
3. રાજ્ય અને જિલ્લા અધિકારીઓને આપવામાં આવતા તેમના નિકાલ પર ભંડોળનો ઉપયોગ.
4. ગ્રામીણ અને ઝૂંપડપટ્ટી વિસ્તારોમાં કાનૂની સહાય શિબિરો યોજવી.
5. ગરીબોને કાનૂની સહાય પૂરી પાડવા પર વિશેષ ભાર મૂકતા કાનૂની સહાયતા ક્ષેત્રે સંશોધન હાથ ધરવું અને પ્રોત્સાહન આપવું.
6. બંધારણના ભાગ IV-A હેઠળ આપવામાં આવેલ મૂળભૂત ફરજોની પરિપૂર્ણતા માટે જરૂરી તમામ બાબતો કરવી.
7. બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયાની સલાહ સાથે વિકાસ, ક્લિનિકલ કાનૂની શિક્ષણ માટેના કાર્યક્રમો.

8.લોકોમાં કાનૂની સાક્ષરતા અને કાયદાકીય જાગૃતિ ફેલાવવા માટે અને ખાસ કરીને સમાજના નબળા વર્ગને શિક્ષિત કરવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવા.

9. ગ્રાસ-રુટ સ્તરે કાર્યરત સ્વૈચ્છિક સમાજ કલ્યાણ સંસ્થાઓના ટેકોની નોંધણી માટે વિશેષ પ્રયત્નો કરો.

10.રાજ્ય અધિકારીઓ, જિલ્લા અધિકારીઓ, સુપ્રીમ કોર્ટ કાનૂની સેવા સમિતિ, ઉચ્ચ અદાલતની કાનૂની સેવા સમિતિઓ, તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિઓ અને સ્વૈચ્છિક સમાજ સેવા સંસ્થાઓ અને અન્ય કાનૂની સેવાઓ સંસ્થાઓના કાર્યોનું સંકલન અને દેખરેખ રાખે છે અને કાર્યક્રમના યોગ્ય અમલીકરણ માટે સામાન્ય દિશા નિર્દેશો આપે છે .

11.વિવિધ યોજનાઓ અને સમાજ સેવા સંસ્થાઓને અનુદાન અને સહાય પ્રદાન કરો.

રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તા મંડળની રચના

એસ.એલ.એસ.એ .ના સભ્યો:

1. આશ્રયદાતા વડા તરીકે હાઇકોર્ટના ચીફ જસ્ટિસ.
2. રાજ્યપાલ દ્વારા કારોબારી અધ્યક્ષ તરીકે નામાંકિત હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ.
3. હાઇકોર્ટના ચીફ જસ્ટિસની સલાહ સાથે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા અન્ય સભ્યો.

એચસીએલએસસીના સભ્યો:

1. તેના અધ્યક્ષ તરીકે હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ.
2. અન્ય સભ્યો રાજ્ય સત્તા દ્વારા સૂચવવામાં આવે છે અને હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવે છે.

રાજ્ય સત્તાના કાર્યો:

રાજ્ય સત્તાની જવાબદારી છે કે તે કેન્દ્રિય સત્તા દ્વારા જારી કરેલા નિર્દેશોને અસર કરશે .તે કેન્દ્રીય સત્તા જેવી કાનૂની સેવાઓ પ્રદાન કરે છે અને લોક અદાલતોનું પણ સંચાલન કરે છે .આ ઉપરાંત ઓથોરિટીના અન્ય કાર્યો પણ નીચે મુજબ છે:

કાયદા હેઠળના માપદંડોને સંતોષનારા વ્યક્તિઓને કાનૂની સેવાઓ આપો.

- 1.તમામ પ્રકારના કેસો માટે લોક અદાલતોનું સંચાલન
- 2.નિવારક અને વ્યૂહાત્મક કાનૂની સહાય કાર્યક્રમો હાથ ધરવા.
- 3.કેન્દ્રીય સત્તા દ્વારા રાજ્ય સત્તાને સમયાંતરે સૂચિત અન્ય કાર્યો કરો.

જિલ્લા કાનૂની સેવા સત્તા મંડળ

ડીએલએસએ -જિલ્લા ન્યાયાધીશના અધ્યક્ષ તરીકેના સભ્ય, રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશની સલાહ લઈને અન્ય સભ્યોની નિમણૂકદરેક જિલ્લા ઓથોરિટીએ રાજ્યના અધિકારીઓ દ્વારા તેને આપવામાં આવતી દિશાઓને અસર આપવી પડે છે, તેને રાજ્ય સત્તા દ્વારા આપવામાં આવતી દિશાઓનું પણ ધ્યાન રાખવું પડે છે.

જિલ્લા અધિકારી પાસે નીચેના કાર્યો છે જે તેને કરવા જરૂરી છે,:

જિલ્લામાં તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ અને અન્ય કાનૂની સેવાઓની પ્રવૃત્તિઓનું સંકલન.

જિલ્લામાં આયોજન લોક અદાલતો. આવા અન્ય કાર્યો કરો જેમ કે રાજ્ય સત્તાધિકાર નિયમો દ્વારા ઠીક કરી શકે.

તાલુકો કાનૂની સેવાઓ સમિતિ:

કાયદાકીય સેવા અધિકારીઓની કલમ 11 એ અને 11 બી, તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ સાથેના વ્યવહાર કરે છે .રાજ્ય સત્તા દરેક તાલુકા માટે એક સમિતિની રચના કરશે જેને તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ તરીકે ઓળખવામાં આવી શકે છે. સમિતિમાં સિનિયર સિવિલ ન્યાયાધીશનો સમાવેશ થવો જોઈએ જે મર્યાદામાં કાર્યરત એક પૂર્વ અધિકારી તરીકેનો ચેરમેન છે, અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરેલા અને આવા અન્ય સભ્યો હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરીને નિમણૂક કરે છે.

તાલુકો કાનૂની સેવા સમિતિની કામગીરી

તાલુકા કાનૂની સેવાઓ સમિતિ,નીચેના બધા અથવા કોઈપણ કાર્યો કરો, એટલે કે:

1. (તાલુકોમાં કાનૂની સેવાઓની પ્રવૃત્તિઓનું સમન્વય);
2. (તાલુકાની અંદર લોક અદાલતોનું આયોજન); અને
3. (જિલ્લા અધિકારીઓ તેને સોંપી શકે તેવા અન્ય કાર્યો કરે છે)

લોક અદાલતોનું સંગઠન:

લોક અદાલત ઓછા ખર્ચે ઝડપી ન્યાય આપવા માટે બનાવાયેલ છે .કાનૂની સેવાઓ સત્તાવાળાઓ અધિનિયમ, 1987, સ્થાપન, શક્તિ, કાર્યો વગેરેના સંદર્ભમાં જોગવાઈ કરે છે, લોક એડલાટની. લોક અદાલત સમાન તકના આધારે ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપવા અને કોઈ પણ નાગરિકને અર્થશાસ્ત્ર અથવા અપંગતાના કારણે ન્યાય નકારવા ન થાય તે માટે આયોજન કરવામાં આવે છે.

“ લોક અદાલત 'શબ્દનો અર્થ છે' પીપલ્સ કોર્ટ 'અને તે ગાંધીવાદના સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે

સુપ્રીમ કોર્ટ મુજબ, તે પ્રાચીન ભારતમાં પ્રવર્તીત ન્યાય પ્રણાલીનો એક જૂનો પ્રકાર છે અને આધુનિક સમયમાં પણ તેની માન્યતા છીનવાઈ નથી. તે વૈકલ્પિક વિવાદ નિવારણ) એડીઆર (સિસ્ટમના ઘટકોમાંનું એક છે અને સામાન્ય લોકોને અનૌપચારિક, સસ્તુ અને ઝડપી ન્યાય આપે છે. 1982માં ગુજરાતમાં સૌ પ્રથમ લોક અદાલત શિબિર તેના નિર્ણયો માટે કોઈ કાયદાકીય સમર્થન વિના સ્વૈચ્છિક અને સમાધાન એજન્સી તરીકે યોજવામાં આવી હતી.સમય જતાં તેની વધતી લોકપ્રિયતાને

ધ્યાનમાં રાખીને, તેને કાનૂની સેવાઓ સત્તાધિકાર અધિનિયમ, 1987હેઠળ કાયદેસરનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો .આ કાયદો લોક અદાલતોની સંસ્થા અને કામગીરીને લગતી જોગવાઈઓ બનાવે છે.

સંસ્થા:

રાજ્ય / જિલ્લા કાનૂની સેવા ઓથોરિટી અથવા સુપ્રીમ કોર્ટ / હાઇકોર્ટ / તાલુકો કાનૂની સેવા સમિતિ આવા અંતરાલ અને સ્થળોએ અને આવા અધિકારક્ષેત્રની ક્વાયત માટે અને તે યોગ્ય લાગે તે રીતે આવા વિસ્તારો માટે લોક અદાલતોનું આયોજન કરી શકે છે.

વિસ્તાર માટે આયોજિત દરેક લોક અદાલત એજન્સી સંગઠન દ્વારા નિર્ધારિત સંખ્યાબંધ સેવા પ્રદાન અથવા નિવૃત્ત નૈતિક અધિકારીઓ અને તે વિસ્તારના અન્ય વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે .સામાન્ય રીતે, લોક અદાલતમાં ન્યાયિક અધિકારી ચેરમેન અને વકીલ) એડવોકેટ (અને સામાજિક કાર્યકર બને છે -.નેશનલ લીગલ સર્વિસીઝ ઓથોરિટી) એનએએલએસએ (અન્ય કાનૂની સેવાઓ સંસ્થાઓ સાથે લોક અદાલતોનું સંચાલન કરે છે.

નાલ્સાની રચના કાયદાકીય સેવા અધિકારીઓ અધિનિયમ, 1987હેઠળ કરવામાં આવી હતી જે સમાજના નબળા વર્ગને મફત અને સક્ષમ કાનૂની સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે રાષ્ટ્રવ્યાપી ગણવેશ નેટવર્ક સ્થાપિત કરવા 9 નવેમ્બર 1995 ના રોજ અમલમાં આવી હતી.

અધિકારક્ષેત્ર:

કોઈ લોક અદાલતમાં પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાન અથવા સમાધાન કરવા માટે અને તેના સંદર્ભમાં વિવાદ માટે સમાધાન મેળવવા માટેનો અધિકાર રહેશે:

*કોઈપણ કેસ કોઈપણ અદાલતમાં પેલિંગ, અથવા

*કોઈપણ બાબત જે કોઈપણ કોર્ટના અધિકારક્ષેત્રમાં આવી રહી હોય અને આવી કોર્ટ સમક્ષ ન લાવવામાં આવે.

-કોર્ટ સમક્ષ પેલિંગ થતા કોઈપણ કેસને સમાધાન માટે લોક અદાલતમાં મોકલી શકાય જો:

મહત્વની જોગવાઈઓ:

કલમો	વિગત
૩	રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તામંડળની રચના
૩ એ	સુપ્રીમ કોર્ટ લીગલ સર્વિસ કમિટી.
૪	કેન્દ્રીય સત્તામંડળના કાર્યો
૬	રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તા મંડળની રચના
૭	રાજ્ય સત્તામંડળના કાર્યો
૮ એ	હાઇકોર્ટ કાનૂની સેવા સમિતિ
૯	જિલ્લા કાનૂની સેવા સત્તા મંડળ
૧૦	જિલ્લા સત્તામંડળના કાર્યો

૧૧ એ	તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ.
૧૧ બી	તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિની કામગીરી.
૧૨	કાનૂની સેવાઓ આપવા માટેના માપદંડ.
૧૩	કાનૂની સેવાઓની હકદારી.
૧૯	લોક અદાલતોનું આયોજન
૨૨ બી	કાયમી લોક અદાલતોની સ્થાપના
૨૨ ડી	કાયમી લોક અદાલતની કાર્યવાહી
૨૩	સત્તાધિકારીઓ, સમિતિઓ અને લોક અદાલતોના સભ્યો અને કર્મચારીઓ જાહેર સેવક ગણવામાં આવશે

તફાવતો:

અનુક્રમિકા	રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવા સત્તા મંડળ	રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તા મંડળ	જિલ્લા કાનૂની સેવા સત્તા મંડળ
કલમ	૩	૬	૯
સભ્યો	૧. પેટ્રન-ઇન-ચીફ તરીકે ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ. ૨. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કાર્યકારી અધ્યક્ષ તરીકે નામાંકિત સુપ્રીમ કોર્ટના જજ. ૩. CJI સાથે પરામર્શ કરીને સરકાર દ્વારા નામાંકિત અન્ય સભ્યો.	૧. ઇન-ચીફ તરીકે હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ. ૨. રાજ્યપાલ દ્વારા કાર્યકારી અધ્યક્ષ તરીકે નામાંકિત ૩. હાઇકોર્ટના જજ. હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરીને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નામાંકિત અન્ય સભ્યો.	૧. જિલ્લા ન્યાયાધીશ તેના અધ્યક્ષ તરીકે, રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરીને નામાંકિત અન્ય સભ્યો.
કાર્ય	-----	-----	-----
	૧. ગરીબોને કાનૂની સહાય પૂરી પાડવા માટે સૌથી વધુ આર્થિક યોજનાઓ બનાવો.	૧. અધિનિયમ હેઠળના માપદંડોને સંતોષતી વ્યક્તિઓને કાનૂની સેવાઓ આપો.	૧. જિલ્લામાં તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ અને અન્ય કાનૂની સેવાઓની પ્રવૃત્તિઓનું સંકલન કરવું.

<p>૨. રાજ્ય અને જિલ્લા સત્તાવાળાઓને આપવા માટે તેમના નિકાલ પર ભંડોળનો ઉપયોગ કરો.</p> <p>૩. ગ્રામ્ય અને ગ્રૂપડપટ્ટી વિસ્તારોમાં કાનૂની સહાય શિબિરોનું આયોજન કરો.</p> <p>૪. ગરીબોને કાનૂની સહાય પૂરી પાડવા પર વિશેષ ભાર મૂકીને કાનૂની સહાયના ક્ષેત્રમાં સંશોધન હાથ ધરો અને તેને પ્રોત્સાહન આપો.</p> <p>૫. બંધારણના ભાગ IV-A હેઠળ આપવામાં આવેલી મૂળભૂત ફરજોની પરિપૂર્ણતા માટે જરૂરી તમામ બાબતો કરવા.</p> <p>૬. બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયા સાથે પરામર્શ કરીને ક્લિનિકલ કાનૂની શિક્ષણ માટેના કાર્યક્રમો વિકસાવો.</p>	<p>૨. તમામ પ્રકારના કેસો માટે લોક અદાલતો યોજવી</p> <p>નિવારક અને વ્યૂહાત્મક કાનૂની સહાય કાર્યક્રમો હાથ ધરો.</p> <p>૩. કેન્દ્રીય સત્તા દ્વારા રાજ્ય સત્તાધિકારીને સમયાંતરે સૂચિત કર્યા મુજબ અન્ય કાર્યો કરવા.</p>	<p>૨. જિલ્લામાં લોક અદાલતોનું આયોજન કર્યું.</p> <p>રાજ્ય સત્તામંડળ નિયમો દ્વારા નક્કી કરી શકે તેવા અન્ય કાર્યો કરવા.</p>
---	--	--

	<p>૭. લોકોમાં કાયદાકીય સાક્ષરતા અને કાયદાકીય જાગૃતિ ફેલાવવા અને ખાસ કરીને સમાજના નબળા વર્ગોને શિક્ષિત કરવા માટે યોગ્ય પગલાં લો.</p>		
--	---	--	--

કેસ-લો:

કેસનું નામ	હકીકત	નિર્ણય
<p>૧. Hussainara Khatoon & Ors vs Home Secretary, State Of Bihar,</p>	<p>આ એક જાહેર હિતની અરજી હતી જે અન્ડરટ્રાયલ કેદીઓના અધિકારો અને બિહારની જેલોના વહીવટ અંગે દાખલ કરવામાં આવી હતી.</p>	<p>અદાલતે અન્ડરટ્રાયલ કેદીઓને જામીન પર મુક્ત ન કરવાની સમસ્યા અંગે ચર્ચા કરી અને વ્યાપક કાનૂની સેવા કાર્યક્રમની જરૂરિયાત પર પ્રકાશ પાડ્યો. તેણે જણાવ્યું હતું કે કાનૂની સેવાઓ કલમ 21 હેઠળ ન્યાયી, વાજબી અને વાજબી પ્રક્રિયાનું આવશ્યક ઘટક છે. કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે તે દરેક આરોપી વ્યક્તિનો બંધારણીય અધિકાર છે જે</p>

		<p>ગરીબી, ગરીબી અથવા નબળાઈ જેવા કારણોસર વકીલને જોડવામાં અસમર્થ છે. કેસના સંજોગો અને ન્યાયની આવશ્યકતાઓ જો જરૂરી હોય તો રાજ્ય દ્વારા વકીલ પ્રદાન કરવાની અસંગત પરિસ્થિતિ.</p> <p>કોર્ટે એ પણ ખાસ નિર્દેશ આપ્યો હતો કે આગામી રિમાન્ડની તારીખો પર, મેજિસ્ટ્રેટોએ અન્ડરટ્રાયલ કેદીઓ વતી વકીલોની નિમણૂક કરવી જોઈએ (રાજ્ય દ્વારા તેના પોતાના ખર્ચે પૂરા પાડવામાં આવેલ) જેઓ જામીનપાત્ર ગુનાનો આરોપ ધરાવતા હોય અથવા મહત્તમ સજાના અડધા કરતાં વધુ જેલમાં હોય. તેઓ જામીન માટે અરજી કરવાના હેતુથી આપી શકાય છે. અંતે તેણે સરકારને વ્યાપક કાનૂની સેવા કાર્યક્રમ રજૂ કરવાની જરૂરિયાતને પ્રભાવિત કરી.</p>
--	---	---

<p>ર. મોહમદ હુસેન વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્લી</p>	<p>બસમાં બોમ્બ વિસ્ફોટના કેસમાં મૃત્યુદંડની સજા સામે આ અપીલ હતી.</p>	<p>અદાલતે શોધી કાઢ્યું હતું કે નિમણૂક કરાયેલ કાનૂની સહાય સલાહકાર મોટાભાગની સુનાવણીમાં હાજર રહેવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા અને આરોપીઓ વિરુદ્ધ બહુવિધ સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા. કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે સેશન્સ જજે આરોપીને પૂછ્યું ન હતું કે શું તે વકીલની નિમણૂક કરવા સક્ષમ છે કે વકીલની નિમણૂક કરવા ઈચ્છે છે. અન્ય વકીલની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, પરંતુ માત્ર ટ્રાયલના અંતે. પ્રદાન કરાયેલી રજૂઆત એવી હતી કે તે સલાહકારની અસરકારક અને નોંધપાત્ર સહાયનો ઇનકાર હતો અને તે યોગ્ય પ્રક્રિયા અને ન્યાયી ટ્રાયલના અધિકારનું ઉલ્લંઘન હોવાનું જણાયું હતું. આ મામલો ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નવી વિચારણા માટે નિર્દેશિત થવો</p>

		<p>જોઈએ કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવા માટે ત્રણ જજની બેન્ચને મોકલવામાં આવ્યો હતો, જે કોર્ટે ગુનાના ગંભીર સ્વરૂપના પ્રકાશમાં તરફેણમાં રાખ્યો હતો.</p>
<p>3. Khatri And Others vs State Of Bihar & Ors</p>	<p>બિહારમાં કેદીઓને અંધ બનાવવા અંગે દાખલ કરવામાં આવેલી આ જાહેર હિતની અરજી હતી.</p>	<p>આ કેદીઓના વળતરના અધિકાર અંગે ચર્ચા કરતી વખતે, કોર્ટે આ કેદીઓને જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમની કાનૂની પ્રતિનિધિત્વની ગેરહાજરીની નોંધ લીધી, જ્યાં તેઓએ ન તો વિનંતી કરી કે ન તો મેજિસ્ટ્રેટે પૂછપરછ કરી કે તેઓ રાજ્યના ખર્ચે કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ ઈચ્છે છે કે કેમ. હુસૈનરા ખાતૂન વિ. ગૃહ સચિવ, બિહાર રાજ્યમાં સુપ્રીમ કોર્ટના બંધનકર્તા નિર્ણયને અનુસરવામાં અને કાનૂની પ્રતિનિધિત્વના બંધારણીય અધિકારની ખાતરી કરવામાં નીચલી અદાલતોની</p>

		<p>નિષ્ફળતાની કોર્ટે ટીકા કરી હતી. તે એ પણ નિર્દેશ કરે છે કે રાજ્ય નાણાકીય અથવા વહીવટી અસમર્થતાની દલીલ કરીને ગરીબ આરોપીને મફત કાનૂની સેવાઓ પ્રદાન કરવાની તેની બંધારણીય જવાબદારીને ટાળી શકે નહીં. તે ભારપૂર્વક જણાવે છે કે જ્યારે આરોપીને પ્રથમ વખત મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે ત્યારે આ જવાબદારી લાગુ થાય છે.</p> <p>કાનૂની અધિકારો અંગે જાગૃતિના અભાવની નોંધ લેતા, કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે આરોપીને જાણ કરવાની મેજિસ્ટ્રેટની ફરજ છે કે જો તે ગરીબીને કારણે વકીલની સેવાઓ લેવા માટે અસમર્થ હોય, તો તે મફત કાનૂની સેવાઓ માટે હકદાર છે.</p> <p>રાજ્યની કિંમત. અદાલતે લાયકાત આપી હતી કે આ ફક્ત એવા કેસોમાં જ લાગુ પડે છે કે જેના પરિણામે કેદ થઈ</p>
--	---	--

		<p>શકે અને જ્યાં કેસના સંજોગો અને સામાજિક ન્યાયની જરૂરિયાતો માટે તેને મફત કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ આપવું જોઈએ. અદાલતે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે આર્થિક અપરાધો, વેશ્યાવૃત્તિ અથવા બાળ દુર્વ્યવહાર જેવા ગુનાઓને સંડોવતા કેસોમાં કાયદાકીય સહાય પૂરી પાડવાની જરૂર નથી.</p>
<p>૪. Sheela Barse vs State Of Maharashtra</p>	<p>બોમ્બેમાં મહિલા કેદીઓ સામેની કસ્ટોડિયલ હિંસાના જવાબમાં દાખલ કરવામાં આવેલી આ જાહેર હિતની અરજી હતી.</p>	<p>કોર્ટે મહારાષ્ટ્રની જેલોમાં બંધ તમામ કેદીઓને કાનૂની સહાય પૂરી પાડવાની જરૂરિયાત અંગે નિર્દેશો જારી કર્યા છે. કોર્ટે ગરીબ આરોપીઓને કાનૂની સહાય પૂરી પાડવાની બંધારણીય અનિવાર્યતાનો પુનરોચ્ચાર કર્યો કે જેઓ જીવન અથવા વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાથી વંચિત છે. તેણે ન્યાય પ્રણાલીમાં વિશ્વાસ પુનઃસ્થાપિત કરવા, ત્રાસ અને</p>

		<p>દુર્વ્યવહાર સામે કેદીઓના અધિકારોનું રક્ષણ કરવા અને ખાસ કરીને જ્યારે તેમની કેદ કાનૂની સહાયની એક્સેસને અટકાવી શકે છે ત્યારે આ અધિકારના મહત્વ પર ભાર મૂક્યો હતો. કેદીઓને કાનૂની સહાય મળી રહે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, કોર્ટે મહારાષ્ટ્રની જેલોને આદેશ આપ્યો હતો કે તેઓ તમામ અન્ડરટ્રાયલ કેદીઓની યાદી જિલ્લાની કાનૂની સહાય સમિતિને મોકલે અને આ કાનૂની સહાય સમિતિઓ દ્વારા નામાંકિત વકીલો અને કાનૂની સહાયતા ઇચ્છતા કેદીઓ વચ્ચેની ક્રિયાપ્રતિક્રિયાને સરળ બનાવવા માટે.</p>
<p>૫. Madhav Hayawadanrao Hoskot vs State Of Maharashtra</p>	<p>આ કેસમાં છેતરપિંડીના કેસમાં હાઇકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલી ત્રણ વર્ષની સજા સામે અપીલ કરવા</p>	<p>સ્પેશિયલ લીવ પિટિશનને ફગાવી દેતી વખતે, કોર્ટે બે મુદ્દાઓ સંબોધ્યા જે તે કેસના તથ્યોમાંથી બહાર આવ્યા:</p>

	<p>માટે સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન સામેલ છે.</p>	<p>આર્થિક ગુનાઓમાં હળવી સજા અને અપીલ કરવાનો અધિકાર. બાદમાં ચર્ચા કરતી વખતે, કોર્ટે માન્ય રાખ્યું કે કાનૂની સહાયનો બંધારણીય અધિકાર છે. અદાલતે શોધી કાઢ્યું હતું કે ટ્રાયલ કોર્ટ અને એપેલેટ સ્ટરે મફત કાનૂની સેવાઓ, જ્યાં જીવનની વંચિતતા અથવા વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા જોખમમાં છે, તે પ્રક્રિયાગત ન્યાયનું આવશ્યક ઘટક છે. તેથી, જ્યારે કોઈ કેદીને વકીલને સામેલ કરવામાં અસમર્થતા હોય, જેમ કે અપંગતા અથવા અસ્પષ્ટ પરિસ્થિતિ, કોર્ટ, જો કેસના સંજોગો, સજાની ગંભીરતા અને ન્યાયના અંતની જરૂર હોય તો, સક્ષમ સલાહકાર સોંપશે. કેદીનો બચાવ, જો પક્ષકારને તે વકીલ સામે વાંધો ન હોય. આ સેવાઓ માટે રાજ્ય દ્વારા ચૂકવણી કરવી આવશ્યક છે.</p>
--	---	--

<p>S. Rajoo @ Ramakant vs State Of M.P</p>	<p>આ સામૂહિક બળાત્કારનો કેસ હતો જ્યાં અપીલકર્તાને 10 વર્ષની જેલની સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને તે હાઈકોર્ટ સમક્ષની અપીલમાં બિનજરૂરી હતો</p>	<p>ચર્ચા થયેલ પ્રાથમિક પ્રશ્ન એ અપીલના તબક્કે કાનૂની પ્રતિનિધિત્વનો અધિકાર છે. કાનૂની સહાયના અધિકારના કાયદાકીય અને ન્યાયિક ઇતિહાસને ગણાવતા, કોર્ટે નોંધ્યું કે ભારતના બંધારણ, 1950 અથવા કાનૂની સેવા સત્તા અધિનિયમ, 1987માં મફત કાનૂની સહાય પૂરી પાડવાના હેતુઓ માટે ટ્રાયલ અને અપીલ વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી. આરોપી અથવા કસ્ટડીમાં રહેલી વ્યક્તિને. પાત્ર વ્યક્તિ કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે કાનૂની સેવાઓ મેળવવા માટે હકદાર છે કે જે તે અથવા તેણીની કાર્યવાહી અથવા બચાવ છે. આથી હાઈકોર્ટે તેને કાનૂની સહાયની જરૂર છે કે કેમ તે અંગે પૂછપરછ કરવાની ફરજ પડી હતી અને જો તેણે તેમ કાર્ય હોય તો તે રાજ્યના ખર્ચે તેને પ્રદાન કરવું જોઈએ. ખત્રી અને ઓઆરએસમાં ચર્ચા</p>
--	---	--

		<p>કરાયેલા કાનૂની સહાયના અધિકારના અપવાદો વિશે પણ અદાલતે હુકમનામું વ્યક્ત કર્યું હતું. v. બિહાર રાજ્ય અને Ors. અને સુક દાસ વિ. કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ અરુણાચલ પ્રદેશ આર્થિક ગુનાઓ, વેશ્યાવૃત્તિ અને બાળ દુર્વ્યવહાર માટે, દલીલ કરે છે કે બંધારણીય આદેશ અને નિર્દોષતાની ધારણાના સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં આ માન્ય નથી.</p>
<p>૭. Suk Das & Anr vs Union Territory Of Arunachal</p>	<p>ગુનાહિત ધાકધમકી માટે બે વર્ષની જેલની સજા સામે આ અપીલ હતી જ્યાં આરોપી ટ્રાયલ માટે રજૂ થયો ન હતો અને તેણે કાનૂની સહાય માટે અરજી કરી ન હતી.</p>	<p>આ કેસમાં પ્રશ્ન એ હતો કે જો તે મફત કાનૂની સહાય માટે અરજી ન કરે તો શું રાજ્યના ખર્ચે કાનૂની સહાયનો મૂળભૂત અધિકાર નકારી શકાય. કોર્ટે ખત્રી અને ઓઆરએસ રાખવાનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો. v. બિહાર રાજ્ય અને Ors. જો તે ગરીબીને કારણે વકીલને રોકી ન શકે તો આરોપીને મફત કાનૂની</p>

		<p>સેવાઓના તેના અધિકારની જાણ કરવાની મેજિસ્ટ્રેટની જવાબદારી છે. આ કિસ્સામાં, કારણ કે અધિક ડેપ્યુટી કમિશનરે અપીલકર્તાને મફત કાનૂની સહાયતા મેળવવાના તેના અધિકારની જાણ કરી ન હતી, અને આરોપી ટ્રાયલ દરમિયાન અપ્રસ્તુત રહ્યો, જેના કારણે તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો; કલમ 21 હેઠળ આરોપીના મૌલિક અધિકારોના ઉલ્લંઘનને કારણે ટ્રાયલ ક્ષતિગ્રસ્ત કરવામાં આવી હતી અને દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો.</p>
<p>૮. અનોખીલાલ વિ. મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય</p>	<p>મધ્યપ્રદેશના એક કેદી દ્વારા સગીર પર બળાત્કાર અને હત્યાના કેસમાં મૃત્યુદંડની સજા સામે આ અપીલ હતી.</p>	<p>અદાલતે શોધી કાઢ્યું કે આ કેસમાં એમિકસ ક્યુરીને તૈયાર કરવા માટે પૂરતો સમય આપવામાં આવ્યો ન હતો, જે કાનૂની સહાયના અધિકારનો ઇનકાર હતો, કારણ કે તે વાસ્તવિક અને અર્થપૂર્ણ કહી</p>

		<p>શકાય નહીં. કોર્ટે દોષિત ઠરાવ અને સજાને બાજુ પર રાખી અને કેસની નવી વિચારણા માટે નિર્દેશ આપ્યો. ત્યારપછી કોર્ટે આવી પરિસ્થિતિને ફરીથી ઉભી થતી અટકાવવા માટે ધોરણો ઘડ્યા: એવા કિસ્સાઓમાં જ્યાં આજીવન કેદ અથવા મૃત્યુદંડની સજાની શક્યતા હોય, એકલા ઓછામાં ઓછા 10 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા વકીલોને કાનૂની સહાય સલાહકાર તરીકે નિમણૂક કરવી જોઈએ; ઉચ્ચ અદાલતમાં મૃત્યુદંડની પુષ્ટિ દરમિયાન, વરિષ્ઠ વકીલોને સૌપ્રથમ એમિક્સ ક્યુરી તરીકે નિમણૂક માટે ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ; અને સલાહકારને તૈયારી માટે પૂરતો સમય આપવો જોઈએ.</p>
--	---	---

મહત્વના મુદાઓ :

- i. 42મા સુધારા કાયદાએ બંધારણમાં કલમ 39-A દાખલ કરી, તેથી સમાન ન્યાય અને મફત કાનૂની સહાયને રાજ્યની નીતિનો નિર્દેશક સિદ્ધાંત બનાવે છે. ગ્રાનવિલે ઓસ્ટિન દ્વારા દર્શાવ્યા મુજબ, મૂળભૂત અધિકારો અને રાજ્ય નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો સાથે સંકળાયેલા ભાગો સામાજિક ક્રાંતિ માટે છે.
- ii. અનુચ્છેદ 39-Aનું કાર્ય સમાજમાં પ્રચલિત એવા સામાજિક ન્યાયને પુનરાવર્તિત કરે છે.
- iii. બંધારણના અનુચ્છેદ 14 અને 22(1) પણ રાજ્ય માટે કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને તમામને સમાન તકના આધારે ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપતી કાનૂની વ્યવસ્થાની ખાતરી કરવા માટે ફરજિયાત બનાવે છે.
- iv. ભારતના કાયદા પંચના 14મા અહેવાલમાં રાજ્ય દ્વારા ગરીબોને મફત કાનૂની સહાય પૂરી પાડવાનો વિચાર રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. અહેવાલમાં કાનૂની સહાય યોજનાનું સંચાલન કરવા માટે કાનૂની સમુદાયની જવાબદારી અને રાજ્ય દ્વારા ફોજદારી કાર્યવાહી, અપીલ અને જેલમાં આરોપીઓને કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ 174 માટે ભંડોળ પૂરું પાડવાની જવાબદારી પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે.
- v. ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, 1898 ની કલમ 340(1) એ જોગવાઈ છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર મૃત્યુની સજાપાત્ર ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે કોર્ટ તેની વિનંતી પર તેને સલાહ આપી શકે છે.
- vi. આ કોર્ટ દ્વારા ટ્રવિસ્ટેડ અર્થઘટનને આધીન હતું, કારણ કે કોર્ટે આને તારા સિંહ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં અધિકારને બદલે વિશેષાધિકાર તરીકે ગણાવ્યું હતું. જો કે 1973ની ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડમાં, આને એક વૈધાનિક નિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો અને એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે સેશન જજ સમક્ષ ચાલતી ટ્રાયલમાં જો આરોપી પાસે વકીલોને નોકરી આપવા માટે પૂરતું સાધન ન હોય, તો અદાલતે પોતાના ખર્ચે આવું કરવું પડશે.
- vii. કાનૂની સેવા સત્તા અધિનિયમની કલમ 11A અને 11B તાલુકા કાનૂની સેવા સમિતિ સાથે વ્યવહાર કરે છે.

viii. દરેક કેન્દ્ર, રાજ્ય, જિલ્લો અથવા તાલુકા સમિતિ સમયાંતરે લોક અદાલતોનું આયોજન કરી શકે છે. જો તેના કોઈપણ પક્ષકારો કેસને લોક અદાલતમાં મોકલવા માટે કોર્ટમાં અરજી કરે તો કેસને લોક અદાલતમાં મોકલી શકાય છે.

આ અધિનિયમ હેઠળ કોઈપણ બાબતના નિર્ધારણ માટેની લોક અદાલત પાસે સિવિલ કોર્ટની સમાન સત્તા હશે, જે તેને સિવિલ પ્રોસિજર 1908ની સંહિતા હેઠળ આપવામાં આવી છે. લોક અદાલતની સત્તા નીચે મુજબ છે:

૧. કોઈપણ સાક્ષીની હાજરીને બોલાવવા અને તેને લાગુ કરવા અને શપથ પર તેની તપાસ કરવી.
૨. કોઈપણ દસ્તાવેજની શોધ અને ઉત્પાદન.
૩. એફિડેવિટ પર પુરાવાઓનું સ્વાગત.
૪. કોઈપણ સાર્વજનિક રેકોર્ડ અથવા દસ્તાવેજની માંગણી અથવા કોઈપણ કોર્ટ અથવા ઓફિસમાંથી આવા રેકોર્ડ અથવા દસ્તાવેજની નકલ.
૫. આવી અન્ય બાબતો જે સૂચવવામાં આવી શકે છે.

મફત કાનૂની સેવાઓમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે:-

- a) કોર્ટ ફી, પ્રક્રિયા ફી અને કોઈપણ કાનૂની કાર્યવાહીના સંબંધમાં ચૂકવવાપાત્ર અથવા લાગતા અન્ય તમામ શુલ્કની ચુકવણી;
- b) કાનૂની કાર્યવાહીમાં વકીલોની સેવા પૂરી પાડવી;
- c) કાનૂની કાર્યવાહીમાં ઓર્ડર અને અન્ય દસ્તાવેજોની પ્રમાણિત નકલો મેળવવા અને પુરવઠો.
- d) અપીલની તૈયારી, પ્રિન્ટિંગ અને અનુવાદ સહિત પેપર બુક

કાનૂની કાર્યવાહીમાં દસ્તાવેજો.

મફત કાનૂની સેવાઓ મેળવવા માટે પાત્ર વ્યક્તિઓમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે:-

- i) સ્ત્રીઓ અને બાળકો;
- ii) SC/ST ના સભ્યો
- iii) ઔદ્યોગિક કામદારો
- iv) સામૂહિક આપત્તિ, હિંસા, પૂર, દુષ્કાળ, ભૂકંપ, ઔદ્યોગિક આપત્તિના પીડિતો.
- v) અપંગ વ્યક્તિઓ.
- vi) કસ્ટડીમાં રહેલા વ્યક્તિઓ
- vii) જે વ્યક્તિઓની વાર્ષિક આવક રૂ.થી વધુ ન હોય. 1 લાખ (માં સુપ્રીમ કોર્ટ લીગલ સર્વિસ કમિટી મર્યાદા રૂ. 5,00,000/-).
- viii) માનવ તસ્કરીના ભોગ બનેલા લોકો અથવા બેગર

Reference of Books:

1. The legal service authorities Act 1987, Universal Law Publication, lexis nexis, 2023.
2. The Arbitration and conciliation Act, 1996, Dr. P.C. Makwana, 11th edition, lexis Nexis, 2023.
3. ADR, including the arbitration and conciliation Act, 1996, Dr. Harman Sullar, Shreeram Law House, 4th edition, 2021.